

Ιδρυτής: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Διευθυντής: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΛ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

πὼς δὲ θ' ἀργήσῃ νὰ ξεπεράσῃ τὰ σύνορα τοῦ τόπου μας καὶ ν' ἀκουστῇ καὶ ν' ἀναγνωριστῇ, ὅπως τόσοι καὶ τόσοι Ἕλληνες καλλιτέχνες, καὶ στὰ μεγάλα μουσικὰ κέντρα στὸ ἐξωτερικόν.

ΑΥΡΑ Σ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ἰωάννου Ν. Θεοδωρακοπούλου, «Πλάτωνος Φαῖδρος». Εἰσαγωγή, ἀρχαῖο καὶ νέο κείμενο μὲ σχόλια.

Μὲ ἐργασία γιὰ τὸν Πλάτωνα ἄρχισε στὰ 1927 τὸ συγγραφικόν του στάδιον ὁ κ. Θεοδωρακόπουλος. Ἀπὸ τότε ἡ ἐπαφή του μὲ τὸ μεγάλο Ἀθηναῖο γίνεται ὅλο καὶ πιὸ στενὴ ἀπόδειξη, τὰ μελετήματα καὶ οἱ ἐργασίες ποῦ τοῦ ἀφιέρωσε. Οἱ ἐργασίες αὐτὲς δείχνουν τὴν προοδευτικὴ ἐμβάθυνση καὶ διείσδυση στὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος, ποῦ κέρδισεν ὁ κ. Θεοδωρακόπουλος μὲ τὴν ἐπίμονη καὶ συστηματικὴ ἐπαφή του μὲ τὰ πλατωνικά κείμενα. Ἐπέτυχε νὰ ἀναστρέφεται ἐλεύθερα μὲ τὴν πλατωνικὴ σκέψη, νὰ πηγαίνει στὸ βάθος τῆς, νὰ τὴ ζῆ στὴν ὀργανικὴ ἐνότητα μορφῆς καὶ περιεχομένου καὶ, τὸ σπουδαιότερον, νὰ τὴν κατακτᾷ διαλεκτικᾷ, μὲ τὴν ἴδια δηλαδὴ μέθοδον, ποῦ δημιούργησε καὶ τελειοποίησεν ἑκείνος. Ἔτσι, ὅταν διαδάζῃ κανεὶς τὶς πλατωνικὰς ἐργασίας του ἔχει τὴ συναίσθησιν ὅτι, μὲ τὴν διαλεκτικὴν ἀνάλυσιν, ὀργανώνεται μπροστὰ του ἡ πλατωνικὴ σκέψη, βλέπει καὶ χαίρεται τὸ βάθος τῆς καὶ χειραγωγεῖται πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν θεώρησιν, ποῦ εἶναι τὸ ἀπαραίτητον καὶ μεγάλο ἐπιστέγασμα τοῦ πλατωνικοῦ στοχασμοῦ. Κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς πλατωνικῆς διαλεκτικῆς ἡ ψυχὴ γνωρίζει ἀπόλυτα τὸν ἑαυτό της, «καθαίρεται» καὶ, μὲ δυναμωμένα τώρα τὰ φτερά της, πετᾷ στοὺς κόσμους τοῦ πνεύματος καὶ τρέφεται μὲ οὐσία. Στὸ βάθος, κάθε πλατωνικὸς διάλογος αὐτὸ θέλει νὰ εἶναι, μιὰ καθάρσις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν πλάνην, μιὰ καθοδήγησίν της πῶς νὰ ποτίζεται καὶ πῶς νὰ φωτίζεται μὲ τὴν ἀλήθειαν. Αὐτὴ ἡ «ψυχαγωγία» στὸ «Φαῖδρον», διάλογος τῆς πιὸ δημιουργικῆς ἐποχῆς τοῦ Πλάτωνος, γίνεται μὲ ἀνυπέροχον πληρότητα. «... καὶ μόνος του, λέγει ὁ κ. Θεοδωρακόπουλος, ὁ Φαῖδρος φαντάζει ὡς ἱερά πομπή πρὸς τοὺς αἰώνιους θεούς, ὅπου ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης, ἠνίοχος πραγματικὸς τῆς ψυχῆς τῶν ἐφήθων καὶ λειτουργὸς τοῦ θεοῦ λόγου, πορεύεται πρὸς τοὺς θεούς, τὶς ἀθάνατες ιδέας καὶ ψάλλει τὸ μεγαλυνάρι τοῦ ἔρωτος, ποῦ ἀνεβάζει τὴν ἀνθρώπινον ψυχὴν πρὸς αὐτὰς. ... ἡ θέα τῆς ιδέας καὶ ἡ μετάληψις τῆς ψυχῆς ἀπὸ αὐτῆς, αὐτὸς εἶναι καὶ τὸ βαθύτερον θέμα τοῦ «Φαῖδρου» (σ. 1)». Ἐδῶ, πράγματι, ὁ πλατωνικὸς λόγος μᾶς ἀνεβάζει στὸν «ὑπερουράνιον τόπον», ὅπου βλέπομε τὶς ιδέας σὲ ὅλη τὴν καθαρότητα καὶ τὴ λαμπρότητά τους. Ὁ ἔρωτος, ποῦ ἐνώνει βαθύτατα τὸν ὄριμον καὶ τὸν ἀγίνωτον ἄνθρωπον, εἶναι καθαρῶτατος ἔρωτος παιδείας. Πάλλεται ὁ πλατωνικὸς λόγος κάτω ἀπὸ τὴν θέαν τῆς ιδέας, γίνεται

ὅσο ποτὲ λυρικὸς καὶ φτάνει σὲ ὑψηλότερας κορυφάς, ἀπὸ κάθε ἀποψη, καὶ τὴν ἴδιαν ὥρην ἢ διαλεκτικὴν ἀνάλυσιν μᾶς δείχνει ὅτι ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι εἰδωλὸν μόνον τοῦ ἐνδιάθετου λόγου, ὅτι «τό γε ἐν τοῖς λόγοις μίμημά τι τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ ἐστὶ παθήματος καὶ ὑπερον γεγονός εἰδωλον», ὅπως λέγει καὶ στὴν «Πολιτείαν» (382 β). Ἔτσι μὲ τὴν διαλεκτικὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν αὐτοκριτικὴν τοῦ λόγου, ἡ ψυχὴ στὸ Φαῖδρον ζεῖ σὲ ὑπέροχον βαθμὸν τὴν ἐλευθερίαν της καὶ εἶναι, ὅσο γίνεται ἐτοιμὴ, σὴν ἰδέαν κι αὐτὴν, νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν καθαρὸν ἐννοηματικὸν τοῦ λόγου καὶ νὰ ἀντικρύσῃ τὸ φῶς τῆς ιδέας. Γι' αὐτὸ δὲν ἔχει ἀδικον ὁ κ. Θεοδωρακόπουλος νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ «Φαῖδρον» κορυφὴν τῆς πλατωνικῆς δημιουργίας. Στὸ δρόμον πρὸς τὴν ἰδέαν, «τὴν ὁδὸν ἄνω», ποῦ ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸν θέμα τοῦ πλατωνικοῦ στοχασμοῦ, εἶναι πραγματικᾷ ὁ «Φαῖδρος» ὑψηλότερη κορυφὴ.

Ἐπίκαιρος πάντα ὁ Πλάτων ἀποκτᾷ μιὰ ἰδιαίτην ἐπικαιρότητα στὴν ἐποχὴν μας. Μὲ τὴν διαλεκτικὴν ἀνάλυσιν, θέλησε νὰ ἀποδεσμεύσῃ, γὰρ ἐλευθερώσῃ τὸ νοῦ ἀπὸ τὰ δεσμά των γνώσεων, των σοφιστικῶν καὶ των φυσικῶν, νὰ δείξῃ ὅτι ἡ καθαρὴ γνώσις εἶναι πίσω ἀπὸ τὶς περιγραφικὰς καὶ ἐξωτερικὰς διαπιστώσεις καὶ κερδίζεται μόνον μὲ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀνεμπόδιστην πορείαν τοῦ λόγου. Ἐνα ἀνάλογο ἔργον ἔλαχε καὶ σήμερον στὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν. Ἐχει καὶ σήμερον νὰ βαθύνῃ τὶς γνώσεις, ποῦ τὶς ἀφῆσεν ἡ περασμένη ἐποχὴ κάπως ἀβασάνιστα, ἐξωτερικᾷ νὰ ἐπικαθῆσιν στὴν ψυχὴν καὶ νὰ τὴν καθοδηγοῦν, νὰ τὶς ξεπεράσῃ, καὶ νὰ ζῆσιν βαθύτερα τὸ νόημα τῆς γνώσεως καὶ τὸ ἔργον τοῦ νοῦ. Πρὶν ἀπὸ τὸ κείμενον, — δὲ μᾶς λέει ἀτυχῶς ὁ κ. Θεοδωρακόπουλος ποῖόν κείμενον ἀκολουθεῖ, — προτάσσεται πολυσέλιδη εἰσαγωγὴ (σ. 1—298), ὅπου ἀναλύεται πλούσια καὶ γόνιμα τὸ φιλοσοφικὸν περιεχόμενον τοῦ διαλόγου, στὸ βαθμιαῖον καὶ προχωρητικὸν ξετύλιγμά του, στίς προθέσεις τοῦ Πλάτωνος, στὰ προβλήματα ποῦ τίθενται, τὶς ἐπιτεύξεις ποῦ κερδίζονται καὶ τὸ σπουδαιότερον, στίς μεγάλας προοπτικὰς ποῦ ἀνοίγονται στὴν φιλοσοφικὴν θεώρησιν. Δὲν εἶναι ὁμοῦς ἡ εἰσαγωγὴ μόνον τοῦ Φαῖδρου ἀνάλυσιν, ἀλλὰ καὶ μιὰ πολύτιμη εἰσαγωγὴ στὸ Πλατωνικὸν ἔργον γενικᾷ, ἔτσι ποῦ δὲν ἀφήνει καμιά εὐκαιρίαν ὁ κ. Θεοδωρακόπουλος νὰ μὴ δέσῃ, μὲ τρόπο ὀργανικόν, τὸ Φαῖδρον μὲ τὴν προηγούμενην καὶ τὴν κατοπινὴν δημιουργίαν τοῦ Πλάτωνος, στὰ κύρια προβλήματα ποῦ τὸν ἀπασχολοῦσαν.

Στὰ σχόλια χρησιμοποίησεν πολλὰ σχόλια τοῦ νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου Ἑρμείου (ἄος μ. Χ. αἰῶνας). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ ἀρχαῖοι σχολιαστὰς μᾶς βοηθοῦν πολύτιμα στὴν κατανόησιν των κειμένων. Δὲν εἶναι ὁμοῦς ἀρκετοὶ αὐτοὶ γιὰ «νὰ ἀποκαταστήσωμε τὴν ἐνότητα τῆς τρισχιλιόχρονης πνευματικῆς μας ἱστορίας» (σ. ΣΤ'). Γι' αὐτὸ τὸ ἔργον εἶναι ἀναγκαῖα ἡ μελέτη τῆς πνευματικῆς μας παράδοσης καὶ στὴν Βυζαντινὴν καὶ στὴν μεταβυζαντινὴν ἐποχὴν, ποῦ πολλὰ ἔχουν νὰ μᾶς διδάξουν καὶ σὲ πολλὰ νὰ μᾶς διαφωτίσουν ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη.

Ἐχωριστὴ εὐροία λόγου, ἐνός λόγου ἐποπτι-

κού, πού ἡ ἀγάπη καί ὁ θαυμασμός γιά τόν Πλάτωνα καί ἡ λατρεία τῆς φιλοσοφίας τοῦ δίνουσαν τόνο λυρικό, χαρακτηρίζει τήν εἰσαγωγή, καί ἀνάλογη φροντίδα γιά τή μορφή, στήν ἀπόδοση τοῦ κειμένου. Ἔτσι μαζί μέ τό φιλοσοφικό εἶδος τοῦ στοχασμοῦ, χαίρεται κανεῖς καί τήν ὁμορφιά τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου.

Β. ΤΑΤΑΚΗΣ

Παντελῆ Πρεβελάκη: «Ὁ Κρητικός — Τό δέντρο», μυθιστορία.

Τό πρῶτο πού ἔχει ἀξία στή λογοτεχνία εἶναι ἡ λέξη. Πολλά καί σοβαρά πράγματα ἀκολουθοῦν, ὅσο ἀπ' αὐτήν, χωρίς τά ὁποῖα ἐπίσης δέ θά μπορούσε νά γίνει λογοτεχνία. Ἀλλά ὅταν προχωρήσει κανεῖς στή δουλειά χωρίς τό πρῶτο, πού εἶναι ἡ βάση, μοιάζει σά νά χτίζει χωρίς θεμέλιο. Ἔργα ὠραία, ἔργα ἐξαισία, πού ἀφίνουν κατάπληκτο τό μάτι, πολλές φορές κλονίζονται στόν πρῶτον ἀνεμο, μοιάζουν ἑτοιμα νά καταρρεύσουν πρῖν ἀκόμη τά χορτάσουμε, γιατί τοῦς λείπει ἡ λέξη. Ὁ κ. Παντελῆς Πρεβελάκης μᾶς γοητεύει γιατί εἶναι κυριευμένος ἀπ' αὐτήν, ὅσο εἶναι καί κύριός της. Μέ μπράτσα γερά, μπράτσα ἀληθινοῦ ἀντρα, ἀνασκουμπώνεται στή βαρεία δουλειά. Γιατί ἡ λέξη δέν εἶναι κάτι πού θαμάζεται εὐκολά. Μοιάζει κι αὐτή λιγάκι σάν τή γυναίκα. Θέλει δύναμη κι' ἐξυπνάδα.

Θά μπορούσε κανεῖς νά πει, ὅτι τό θεμέλιο πού θάνει στό ἔργο του, συγκεντρώνει, αὐτό καί μόνο, ὁλόκληρο τό δυναμισμό του. Ὅτι, δηλαδή, ὁ συγγραφέας αὐτός φτάνει νά θεωρήσει τό ἴδιο τό θεμέλιο γιά ἔργο. Ἀλλά δέ, θάταν ἀληθινό, παρά ὡς ἕνα σημεῖο. Γιατί πέρα ἀπό τή λέξη ὑπάρχει ἡ ζωή, γιατί ἡ λέξη ἡ ἴδια εἶναι ἐμφυχωμένη ἀπό ζωή καί φέρνει ἀδιάκοπα στήν ἐπιφάνεια τήν ἀντήχησή της ζωῆς.

Ὁ «Κρητικός» του, πού ὁ ἴδιος τόν χαρακτηρίζει «μυθιστορία» — καί χωρίζει, γιά μιὰ στιγμή, τή λέξη στά συνθετικά της, γιά νά υπογραμμίσει τή σύνθεση μύθου καί ἱστορίας — θά μπορούσε, ἀπλούστερα, νά ὀνομασθεῖ καί «χρονικό», ἕνα εἶδος πού δρίσκεται μέσα στό αἷμα τοῦ Πρεβελάκη. Τό μυαλό του δέ θά μπορούσε νά ζεσταθεῖ, ἡ γλώσσα του δέ θά μπορούσε νά βρεῖ τήν εὐκινησία της καί τήν ἐφευρετικότητά της, παρά μόνο παίρνοντας ὡς ἀφετηρία τήν ἱστορία. Ἴσως γιατί ἡ μοναξιά της ἱστορίας τοῦ χαρίζει περισσότερη συγκέντρωση, ἐνῶ ἡ ζωή πού ρέει γύρω του τόν ἀποσυνθέτει. Ἀκόμη θά λέγαμε πῶς ἡ ψυχὴ του δέ θά μπορούσε ν' ἀναφτερωθεῖ, παρά λουζόμενη μέσα στό φῶς της λαϊκῆς ψυχῆς. Τό ἔργο του αὐτό, πού πολὺ ὠστατό τὸ θεωρεῖ σά συνέχεια τῆς «Παντέρμης Κρήτης», γράφτηκε μέσα στά χρόνια τῆς Κατοχῆς. Καί τί σημασία ἔχει τό γεγονός αὐτό, μᾶς γίνεται φανερό, ὅσο ζοῦμε μέσα στίς σελίδες τοῦ «Κρητικοῦ» τὰ μαρτύρια καί τοῦς ἥρωισμούς τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ κάτω ἀπό τήν τυραννία τοῦ Τούρκου κατακτητῆ. Μέσα στά πικρά χρόνια τοῦ 1941—1944 δέ θά εἶταν ἴσως συγχωρημένο νά γραφεῖ τίποτε ἄλλο, ἔξω ἀπό ὅ,τι θά δρισκόταν

σέ ἀμεση συνάρτηση μέ τό δράμα πού ζούσαμε. Ὁ «Κρητικός» ἐπιβεβαιώνει τό βίωμα καί συνάμα μᾶς δίνει ἀνάγλυφες τίς ἀρετές τῆς φυλῆς, μᾶς ἐμπνέει τή βεβαιότητα πῶς οἱ ἀρετές αὐτές παραμένουν γνήσιες καί ἀκατάλυτες μέσα σέ κάθε στιγμή τῆς ἱστορίας της. Ἀές ἀμέσως; Νά ἕνας λαός, πού εἶναι γεννημένος νά μὴν ὑποδουλωθεῖ ποτέ. Κι αὐτή εἶναι ἡ βαθύτερη, ἱκανοποίηση πού μᾶς χαρίζει τό βιβλίο.

Δέν ξέρω μόνο ἂν ὁ κ. Πρεβελάκης μᾶς προσφέρει, ἀρκετά, τὰ μέσα γιά νά λύσουμε τό γενικώτερο πρόβλημα, πού ἔμμεσα θέτει μέ τόν «Κρητικό» του. Ἄν, δηλαδή, «ὁ ντόπιος λαϊκός πολιτισμός, αὐτός καί μόνος, μπορεί νά μορφώσει ἕναν ἄνθρωπο». Μέ τή δύναμη τῆς γλώσσας του μᾶς ὑποβάλλει τήν ἀπάντησή του. Πῶς φτάνει. Ἀλλά τό πρόβλημα σήμερα παίρνει μιὰ τεράστια ἔκταση καί ἡ λύση του γυρεύει πλατύτερα πλαίσια. Οἱ ἄνθρωποι, οἱ φυλές, δέν ζοῦν πιά στήν ἀπομόνωση τοῦ καιροῦ καί τοῦ τόπου. Βρισκόμαστε σέ μιὰ ἐποχή, πού ἡ γῆ ἔχει γίνει γιά τόν ἄνθρωπο μιὰ μικρὴ σφαῖρα, λές νά τήν χαϊδέψει μέ τήν παλάμη του. Ἀκοῦμε τίς φωνές, ἀκοῦμε τοῦς ἴδιους τοῦς χτύπους τῶν καρδιῶν, πού φτάνουν αὐτοστιγμῆ ἀπό τό ἄλλο ἡμισφαίριο. Πετοῦμε ἀπό τή μιὰ στήν ἄλλη ἄκρη τοῦ κόσμου μας, μέ περισσότερη εὐκολία ἀπ' ὅσην θά εἶχε ἄλλοτε ὁ Ἀθηναῖος γιά νά κατεβεῖ στόν Πειραιᾶ. Καί τό πρᾶγμα δέ μένει, χωρίς συνέπειες στήν ψυχολογία μας, στή νοοτροπία μας, στίς ἴδιες τίς ἀνάγκες τοῦ πνεύματός μας. Μιὰ κοινὴ μοῖρα, πάνω σ' ἕνα μικρόν πλανήτη ἐνώνει ὅλους τοῦς ἀνθρώπους.

Ἀπό τή σκοπιά αὐτὴ μπορούμε νά διακρίνουμε τό ἀδύνατο σημεῖο τοῦ δυνατοῦ αὐτοῦ ἔργου. Εἶναι τόσο προσκολλημένο στήν Ἑλληνικὴ γῆ, σ' αὐτό τό αἵματοποτισμένο χῶμα, ἔχει τόσο ἀγκαλιάσει τήν ψυχὴ τοῦ πολυδασανισμένου αὐτοῦ λαοῦ, πού γίνεται ἀμετάφραστο. Θέλω νά πῶ πῶς ἀπομένει ἕνα βιβλίο γιά μόνους τοῦς Ἕλληνες. Ἄν τυχόν τό ἐμπιστευόμαστε, μεταφρασμένο, στά χέρια τῶν ξένων, θά κινδύνευε νά φανεῖ ἀπίθανα ἰσχνό, καθὼς θάταν μοιραία ἀπογυμνωμένο ἀπό τό θέλγητρο τῆς λέξης, ἀπό τό χυμὸ τοῦ ὕφους πού στηρίζεται στή λέξη.

Ἀλλά τί σημαίνει; Ἐμεῖς μπορούμε νά ἐγκαταλειφθοῦμε στήν τραχειά καί γλυκειά μαζί μουσικὴ τῆς πρόζας του, πού εἶναι ἡ μουσικὴ μιᾶς ἀντρικῆς ψυχῆς. Ἐτυχε νά ποῦν πῶς ὁ Πρεβελάκης μιμήθηκε τόν Κόντογλου. Ὅχι. Ὁ Κόντογλου ἀναζητεῖ τόν ἑαυτό του σέ μιὰν ἀπλοϊκότητα, σ' ἕναν πρωτογονισμό, πού ἔχει καταντήσει μανιέρα. Περισσότερο θά μπορούσαμε νά πῶμε ὅτι θυμίζει τὴ θαυμαστὴ πρόζα τοῦ Μυριδῆλη, σέ ὅ,τι κυρίως κλείνει μέσα της ἀπό συμπύκνωση τοῦ ἐγῶ καί ἀπὸ γνήσια Ἑλληνικότητα. Ἀλλά, ὅπωςδήποτε, ὁ Πρεβελάκης δέν εἶναι παρά ὁ ἑαυτός του. Τὰ μέσα του εἶναι δικὰ του, περισσότερο ἀπ' ὁποιοδήποτε ἄλλου. Νά, μιὰ φράση, ἀπὸ τίς ἀπειρες πού ἔχω ὑπογραμμίσει, μιὰ μικρὴ φράση, πού σέ καθηλώνει: «Ἔτρωε τό δρόμο σά γίδι ποῦχει στό χνῶτο του τό λύκο». Πῶς θά μπορούσαμε νά ἔχουμε ἐπιγραμματικώτερα τήν αἰσθησὴ τῆς τρεχάλας;